

Ruszkusz

– Emlékszem apád meglepett arcára. Percekig nem értette, vagy nem akarta megérteni, miért kérdeztem tőle. Pedig kérdésem nagyon egyszerű volt, mintha csak azt szerettem volna megtudni, miért visel kék munkaruhát, vagy néha goromba bőrkesztyűt a kertész úr? S végül nem is felelt egyértelműen. Jóllehet csak önmagamot akartam ellenőrizni, sejtem-e? – mondja író barátom.

– Nekem is sok időre volt szükségem, míg megfejtettem a titkot. A féltve őrzött titkot! Pedig addigra már én is gimnazista voltam.

Apám fiatal kertészként előbb Pesten, majd Bécsben tanulta a gyakorlati virágkötést, kiültetést, kerttervezést. Bele is szerelmesedett tudományába, miután megtanulta, hogy bármely növény önmagában is gyönyörködteti az embert, de a növény vagy virág kívánatosságát, szépségét sokszorozza és fokozza a céltudatos elrendezés. Hogy látvány legyen, némi rendet kell vinni a növényi anyagba, formába, színbe, hatáskeltő világításba... – magyarázta nemegyszer –, mert ez ad végül tartalmat is annak, amit csinálunk. De bele kell lopni az embernek valamit a saját lelkéből és a képzeletéből, hogy mindaz, amit létrehoz, egyedivé is váljon.

Ilyennek láttam kertjét, parkjait, nem egyet, a szobrok beállításait, a temetőt, de minden egyes csokrában is benne volt az egyedisége. Hol a piros rózsacsokrában egy, de csak egy lilába húzó jel, fényforrás, mint Munkácsy festményén, hol a fehér menyasszonyin egy vékony, rózsaszín szalag tekeredett a plumozuszra, sőt ha a hozzátartozók nem vették zokon, a zárt színű virágkoszorúra fehér szegélyű gyászszalagot ajánlott.

Számomra emlékezetes marad precízisége is. Ha rózsát ültetett, nem felejtette el hangsúlyozni: – Gyerekek, ezt nem egy-két évre, hanem egy-két évtizedre ültetjük. Ezért is vigyázzunk nagyon a szemzésére.

Emlékszem, tanított is rá, bár sose tanultam meg igazából. Előbb a gyökérnyak héját T alakban bevágta, majd ezen a bevágáson kétcentis keresztbevágást végzett, és a szemzőkással felnyitotta a gyökér héját. Ide helyezte a két centinél nem hosszabb szempajzsot, néha néhány különböző fajtát is kombinálva újabb nemesítés céljából, aztán óvatosan visszanyomta a héjakat, majd gumilapocskával vette körül, és rafiával gyöngéden körbekötözte. Mint sebzett állatkák, olyanok voltak ilyenkor a rózsák, de hajtáskor szinte naponta látni lehetett a növekedésüket, életképességüket.

– A jó szemzés és a pihent embertrágya adja majd az élénk színeket – magyarázta. A piros, rózsaszínű és fehér floribundafajtákat és a sárga teahibridet kedvelte, ez utóbbiakból maga is nemesített, s anyám kedvéért Zentának nevezte el, legalábbis így került be néhány szakkönyvbe. Csak a törpe- és a futórózsákat szerette. Különösen a téltől óvta őket. Késő ősszel a törpéket a szemzés fölött kötelezően húsz centi magasságban betakarta, de a magas törzsűeket gangunk előtt óvatosan a földre hajtotta, és teljes hosszukban halmot emelt följük, s mint fejfa nélküli gyermeksírok a temetőben, pihenték át a telet. De az évközi gondozásnak, a tudatos metszésnek, a tetűk elleni permetezésnek, időbeni lombtalanításnak köszönhetően, még mindenszentek előtt is virágoztak. Ilyen figyelmesen gondozta a szegfű- és gladióluszágyásokat, a dús, húsos levelű dáliaít, hortenziáit, kényes káláit is.

Híre is volt kertésztudományának, virágainak, parképítő, térformáló képességének, és már a két világháború között városunk egyházi felekezetei megegyeztek, rábízzák az addig eléggé rendszertelen és szétszórt kis temetkezési helyek egységesítését, a legalkalmasabb meglévő bővítését, rendezését és parkosítását. Amit a gyors növekedés, a lélekszám-gyapardás tett szükségessé.

Jó nagy területet méretett ki apám a csatornaparti kaszálóból, mert hosszú időre, nem kevesebb mint ötven évre tervezték sírkertnek a gazdagodó városkában ezt a helyet. A papok elfogadták apám számításait, miszerint, ha a lakosság évi elhalálózása két százalék, a gyapardás viszont ennek a duplája, és ha lakosonként öt négyzetméter terület kell ehhez, s mindamellet ezen öt vallási felekezet osztozik, s a területeket kapukkal és szélesebb utakkal, mezsgyékkel illő elkülöníteni, akkor ekkora és ekkora méretűre kell tervezni.

A tervek elkészültek, apám mérőléccel és zsinórral mért ki mindent, kis cölöpökkel jelölve az utak vonalának mentét s az ültetendő fák, cserjék, bokrok helyét, sőt arra is ügyelt, hogy a városka többnemzetiségű lakosságának a kultúrája is tükröződjék benne.

A protestáns németiség lélekszáma miatt a legnagyobb teret kapta, mert nagy, leginkább családi márványkriptákban temetkeztek. Az ő részük méltóságteljes hangulatot keltő parkként volt megtervezve, a sorok között tízméterenként szomorúfűzzel, a téglázott, széles járda pedig fiatal vadgesztenyével beültetve. Mintegy folytatásaként annak a kriptasornak, amely már megvolt, és amelyet egy remek szobrászi alkotás vezetett be, amelytől balra sövénykeret húzódott. A katolikusok és a pravoszlávok már nem voltak ennyire igényesek. Megelégedtek eddig is a különböző méretű fa- és fémkeresztektől, a kovácsoltvas kerítésektől az alacsony drótkerítésig. Most is jobbára csak az volt az óhajuk, hogy a sírok jobban megközelíthetőek lehessenek, elegendő, ha a sírmezők a területnek csak a felét foglalják el, viszont a főútvonal legyen olyan széles, hogy a halottaskocsi kényelmesen elférjen.

A tervben némi kanyarulatok törték meg a csak egyenes vonalakat. A katolikusok egyenesében volt a kálvária, a végében egy mesterséges dombon lépcsők vezettek a három keresztthez. Szabadtéri misék megtartására is alkalmas volt a hely. Ezeket a vonalakat a tuják és nyírfák jól kirajzolták, az addig is nagy előszeretettel használt közönséges kúszó borostyán a földhantos sírokat szépen befedi majd. Az izraeliták csak a legmagasabb ponthoz ragaszkodtak, mert ők a rátemetkezés lehetőségével is éltek. Mélyebbre temetkeztek, így figyelembe kellett venni, hogy árkaik a talajvíz miatt a csatorna medrének mélysége felett maradjanak.

Kialakult tehát e sírkert, amelynek téglakerítésére már nem jutott pénz (bár apám kért az épülő zsinagóga sárga selyemtégláiból a temető szemöldökfalához – a sárga meg zöld harmonikus egységet képezhetne –, amelyből jóval később, a lebontása után iskoláztatásom idején, a szomszédos futballpálya-kerítést építették), csak a bejárati kapu és az elválasztó vonalakon néhány díszkapu épült téglából, s drótkerítésből is csak a temető három oldalára futotta. Így a lenti temetővéget a csatorna felől közönséges bokrok, bodza- és júdásfák, tüskés ruszkuszok szegélyezték. Minderről a megmaradt tervrajzok tanúskodnak és az egykori fényképek temetésekről, a lovas halottaskocsiról, a szinte monumentális síremlékekről, szobrokról.

Arra már emlékszem, hogy nagy temetőnek számított, amikor apámmal ott is szeméztük a rózsákat, mert valahogy minden virág mellett itt is a rózsza volt sokak számára a legkedvesebb. Ilyenkor apám körbesétálta az egész sírkertet, mintha csak az elvetett mag virágaiban gyönyörködne, de föltűnt, hogy e műve fölötti terepszemléje végén mindig elsétált a már bozontos, s immáron gazos temetővégebe is. Metszőollójával leginkább le is vágott néhány ruszkuszszálat, s azzal tért vissza. Ezeket néha földrótozva egy-egy koszorúba fonta, sokszor azon bosszankodva, hogy még kemény

bőrkesztyűjén keresztül is megszúrják hegyes tuskéi. Mindenszentek előtt viszont már egy hónappal zsákkal ment ki, s mintegy őszi nyírást végezve rajtuk, vágta e kimondottan kellemetlen szűrős cserjehajtásokat. Néha biciklijével többször is fordult.

E nagy mennyiség földrotozásában a kovácsmesterségben megöregedett nagyapám is segédkezett, kinek olyan érdes tenyere volt, mint a reszelő, meg aztán valami különös érzéssel tudta lentről fölfelé úgy markába venni a túleveleket, hogy azok azt csakis simogatásnak vélhették.

– Ha a patkóvas nem fogott ki rajtam, ez sem fog – mondta apánknak, s ez a némi dicsekvés inkább nekünk szólt. Mert mi aztán hozzá nem nyúltunk volna. Drótoztunk mi is krizantémokat, dáliaikat, ekkor már behozatali szegfűket, sőt az óvatosan letüskézett s a kora őszben meg nem fagyott rózsákat, de a ruszkuszhoz hozzá nem nyúltunk. – Csak szegény Béla ne ment volna el – sóhajtott néha munka közben nagyapa, mert ekkorra esett „elmenetelének” éppen huszadik évfordulója, amiből mi csak annyit tudtunk, annak idején levante volt, mint mindnyájan, vagy legtöbbször, majd jelentkezett, jelentkezett(?). Bolmánál esett el, s amikor nemsokára megszületett bátyám, éppen azért kapta a Béla nevet, mert a nagyapa szavaival szólva: „Ha a Jóisten elvette az egyiket, hála néki, adott egy másikat.”

Ennyi volt tudásunk a történelemórákon dicsőnek tanult ütközetről. Semmi több. Illetve még annyi, hogy nagyapának a havi nyugdíja mellé, valami „kárpótlás” címén, rendszeresen járt még kétezer dinár, ami éppen a naponta elszívott egy doboz mérges Zeta költségeit fedezte.

Mindenszentekre tehát nemcsak a koszorúkba, hanem a fenyőágra feldolgozott krizantémcsokrokba is került ruszkusz. Pedig volt elég páfrány, aszparágusz meg sás is a díszítéshez. De észre kellett vennünk, hogy szinte szabályszerűen ruszkusz mindig abban a csokorban volt, amelyeket nekünk kellett kivinnünk a temetőbe, sokat már a reformáció napján, majd mindenszentekkor, s ilyenkor – ezt nem lehetett észre nem venni – a temető végében mindig két-három rendőr is lézengett. Nyilván azért, hogy a virágokat el ne lopják, gondoltam, s ebben a hitemben apám is, anyám is megerősített.

Csak azért nem bántuk, hogy ki kellett vinni azokat a szűrős csokrokat, mert rendelőjük fizetéskor némi borraalót is nyomott a zsebünkbe. Azért már érdemes volt. Előtte viszont mindig összesúgtak, mintha csak valami titkot közölnének egymással, úgy, hogy azt mi ne halljuk. Nem tagadom, bántott ez a bizalmatlanság.

Feltűnt viszont, hogy a német és a zsidó sírok mind elhanyagoltabbak lettek. Legtöbb helyen nem volt felkapálva a két kripta közötti földszáv,

néhol már a borostyán indája karvastagságban kúszott át az egyik temetőrészből a másikba, a sírok cserjékkel meg mindenféle hajtásokkal, a kripták meg mohával voltak fedve, hozzátartozók alig. Csak ritkán rendelkeztek ezekre a sírokra virágot a külföldi rokonok, leginkább levélben, vagy egy-egy itt maradt rokon révén, de annyit azért tudtam, megértettem az elejtett szavakból, hogy majd szerét teszik: ha pénzt nem is tudnak küldeni, mert abból csak baj lehetne, élelmiszercsomaggal fizessenek, ha netán valaki hazalátogatna. (Deportálás, holokauszt, Gulag... ezeket a fogalmakat szüleink ki nem ejtették volna a szájukon, csak most visszaemlékezve a sottogásukra, sepegésükre, a bizalmas és borraivalót is osztó kuncsaftokra jövök rá, mintha egymás közt váltottak volna ilyen szavakat. Ilyen kifejezésekkel még az újságban sem találok.) De jöttek levelek, üzenetek itthonról is, hogy ennek és ennek a sírjára vigyük ki a virágot. Sőt ezekből volt a több. S a többnyire fenyőágakra rádolgozott virágcsokrokban is szinte kivétel nélkül volt ruszkus. – Minek is jönnének haza, ha „oda” nem mehetnek ki – jegyezte meg egyszer anyám, nem tudván, hogy éppen akkor topanok be a műhelybe, s apámmal gyorsan másra terelték a szót.

Egynéhány ilyen levélben érkezett, az ősök sírjára szánt, megkésett rendelésnek már csak a halottak napján tudtunk eleget tenni, de még akkor is ott voltak a rendőrök. Még ha akkorra esetleg a dér meg is csípte a szép fehér krizantémfejeket, s megkezdték sárgás-barnás haláltusájukat.

– És ez neked nem tűnt fel, mármint a rendőrök jelenléte? – kérdezte évekkel később egy március tizenötödikei baranyai útra autózva az író.

A szüleink is kijártak ilyenkor a temetőbe, s látták, mint mindenki, de a rendőrökről mindenki hallgatott, mint az ott nyugvók.

Ha nincs akkor ott a nálam idősebb író, aki megkérdezte apámtól, mi történt, s ha nincs a bennem is zavart keltő furcsa tekintete, talán sosem tudom meg, hogy a halottak napja után a sánta temetőcsősz miért helyezi a kizárólag ruszkuszos csokrokat a temetővégi, immáron téli álmát alvó bodzafák, kókadozó cserjék alá, és a nagy nyírás és télelő ellenére is kitaratóan zöldellő ruszkuszbokrokra. Amelyekre a helybeliek mindig csak lopva tekintettek, és hallgattak. Csak a papunk a kálváriadombon, szabadtéren misézve és megáldva szenteltvízzel a jelenlevőket, hintett mindig háromszor a temetővégi domborulat felé is, amely – nekem, mint akkori ministránsnak –, olybá tűnt, mintha csak egy nagy betakart magasrőzsabokor halma volna, amelyről hiányzik a kereszt.

Felnőtt emberként néztem egy év után mindenszentekkor apám szemébe.

– Mondd, miért nem beszéltél nekünk soha a „ruszkusztanyáról”?

– Mert én terveztem azt a temetőt ötven évre, számolva városkánk-
nak az évi elhalálózásával és szaporodásával, s ma is meg vagyok győződ-
ve arról, a kalkulációim pontosak voltak, de a temető vége két nap alatt
százakkal telt meg. Ha nincs egy jótevő ismerősöm – és a hír nagyapa,
anyád Bélájáról –, most valaki rám is ruszkuszcokrot dobna. Mert engem
is levittek a városháza pincéjébe. Ezért nem kívánkozom a saját magam
tervezte temetőmbe, holott... A jövevények pedig, láthatod, a múltból
semmit sem vállaltak föl. Új temetőt alakítottak ki maguknak, távolabb.
Nem sok idő kell hozzá, az enyémet fölszámolják. El is jön, látom, az
ötven év... Viszont tulajdonképpen ott nemesíthettem ki a rózsafajtám,
amely, te is láthatod, milyen szépen alkalmazkodik a jellegével e talajhoz,
a piros szinte meggyszínt kapott, nem igényel sok nedvességet, jól ellenáll
a kártevőknek...

